

Aantekeningen uit de nalatenschap van

drs. J.F. van Os

31-12-1925 – 10-04-2021

© 2021 De erven van drs. J.F.van Os
gelicenseerd onder de
Creative-Commons CC BY-NC 4.0 licentie
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.nl>

U kunt

- het werk delen — kopiëren, verspreiden en doorgeven via elk medium of bestandsformaat
- het werk bewerken — herschikken, veranderen en afgeleide werken maken

onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding — De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een verwijzing naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. U mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met uw werk of uw gebruik van het werk.
- Niet-commercieel — U mag het werk niet gebruiken voor commerciële doeleinden.
- Geen aanvullende restricties — U mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Correspondentieadres: Adriaan van Os, email adriaan@adriaan.biz

J.F. van Os
Dalweg 41
7122 BB Aalten
tel 0543-472781

Aan de voorzitter van de ambtelijke commissie voor de beroep- en bezwaarschriften
De Weledelgeboren Heer A.Castelein
Postbus 20001
9700 BP Groningen.

Aalten, 13/6'99

Onderwerp: bezwaarschrift inzake wijzigingsvergunning hoofdorgel Der Aa-kerk. Reactie op vragenlijst met antwoorden.

Zeer geachte heer Castelein,

Bijgaand mijn reacties op de vragen van U aan de Heer Raangs en de reactie daarop van de RDMZ.

1. De essentie van de verschillen tussen de aanvraag van 1993 en de huidige is in het antwoord juist weergegeven. Dit staat los van de vraag, hoe mijn mening t.a.v. deze verandering is en van de vraag of de stabiliteit niet op andere wijze kan worden verbeterd. Maar dat is aan de orde gekomen in de eerdere bezwaarschriften van mij en van anderen. Dit komt ook bij mijn reactie op vraag 8 weer aan de orde.
2. In de vraagstelling en het antwoord wordt gesproken over een advies van de RDMZ. Bij werkzaamheden aan een historisch orgel zijn altijd twee instanties betrokken: de RDMZ met haar adviseur (de Rijksadviseur voor orgels) en de eigenaar van het orgel, die haar eigen adviseur benoemt. De gang van zaken bij restauraties van orgels is zo, dat laatstgenoemde adviseur een restauratieplan met adviezen samenstelt en dat de RDMZ een contrôlerende taak heeft en het recht heeft de adviseur te verplichten de plannen te herzien. Er kan dus niet worden gesproken van een advies van de RDMZ. De RDMZ adviseert niet, dat doet de adviseur!
Wat de inhoud zelf betreft: Advies 1993: geen achterwand, nu wel. Het verschil is duidelijk. Er wordt – zo luidt het in het antwoord – nu van restanten uit 1702 uitgegaan. Een heel normale zaak bij reconstructies van oude orgels, waar op zichzelf niets tegen is. Het gaat echter om de gevolgen. Die zijn hier zeer groot: Aanbrengen van een kleinere lade, pijpwerk dicht op elkaar, verhuizen en doen verdwijnen van registers, activiteiten waarover alle vroegere bezwaarschriften handelden en die in strijd zijn met het uitgangspunt van 1993.
3. De vraag handelt over aanbevelingen van de RDMZ. In het antwoord is weer sprake van advies! Zie vorige vraag. Dat onderdelen van mindere monumentale waarde worden geëlimineerd is een normale zaak bij orgelrestauraties. In 1993 is aan de orgelmaker een betrekkelijk eenvoudige opdracht gegeven: optimaliseren van de bestaande toestand. Het is niet duidelijk of aan deze orgelmaker de opdracht gegeven zou zijn, indien van het nu veel verder gaande plan sprake was geweest. De voorstellen, die er nu liggen komen in feite min of meer neer op een globale maar niet exacte reconstructie van de toestand Timpe, 1830. De vorige opdracht aan de orgelmaker wordt daarmee vervangen door een andere, welke alleen maar m.i. zou kunnen worden uitgevoerd door de hoogst gekwalificeerde orgelmaker die voor een zo drastische ombouw van een internationaal gezien zo belangrijk orgel in aanmerking komt. Men zie mijn bezwaren over bepaalde werkwijzen in mijn bezwaarschrift in de voorronde jan '97. Aangezien de opdracht al is gegeven en hier waarschijnlijk niet meer van kan worden afgeweken, moet in het licht van het vorige de opdracht blijven wat deze was in 1993. Of dit technisch mogelijk is komt aan de orde bij vraag 8.
5. Ik ken de juridische consequenties van de beginselverklaring van het Charter van Venetië niet. Persoonlijk til ik hier niet zo zwaar aan. Er zijn veel orgelrestauraties geweest, die niet volgens deze beginselverklaring zijn uitgevoerd en waar niemand bezwaar tegen heeft gemaakt.
6. Dat de Mixtuur in het kader van de huidige plannen nieuw wordt gemaakt, lijkt een logische oplossing, aangenomen, dat deze nieuwe plannen zouden worden uitgevoerd. Overigens is ook hierbij weer sprake van een nieuwe opdracht, die uitgaat boven de oorspronkelijke opdracht aan deze orgelmaker.
7. Van welk standpunt de RDMZ uitgaat is duidelijk. Als er geen dwingende redenen waren geweest het oorspronkelijke plan bij te stellen, zouden beide opties (reconstructie 1830 en reconstructie v.Oeckelen) voor de RDMZ aanvaardbaar zijn geweest (beter ware weer niet te spreken van een advies). De uitspraak, dat het materiaal van Van Oeckelen geringe monumentale waarde heeft is subjectief. Bij het orgel van de Walburgkerk in Zutphen zijn onderdelen van Timpe (met name de lade en kasdelen) geëlimineerd door dezelfde orgelmaker onder dezelfde adviseur als die waarvan in de Der Aa-kerk sprake is. Ook hier hebben we van doen met een door Timpe verbouwd oud orgel. De vraag of de gekozen restauratiemethode bij dit orgel de enige reële oplossing was, laten wij in het midden. Bij de Der Aa-kerk wordt minder veranderd aan Timpe-materiaal dan in Zutphen; wel moet in het nieuwe plan de tractuur van het Timpe-bovenwerk worden gewijzigd, om het hoofdwerk groter te kunnen maken dan bij Timpe het geval was. Van een echte Timpe-reconstructie is ook hier, evenals in Zutphen, geen sprake. Alle bezwaarschriften waren gericht tegen de vergaande willekeur in de plannen. Dit bezwaar blijft zonder meer overeind staan. Het orgel wordt in een toestand gebracht, waarin het tevoren nooit is geweest. Zoals in het antwoord wordt gezegd, is het beschermen van materiaal van Schnitger en ouder doorslaggevend. M.i. is het zeer onzeker, of juist dit materiaal in de nieuw te creëren situatie niet even goed tot zijn recht zal komen, als dit was in de tijd, dat ik het orgel heb gekend.
8. Bij de beantwoording van deze vraag komt, naast hetgeen ook al in de vorige vraag is gesteld, aan de orde hetgeen in de door U mede verzonden bijlage staat beschreven in het onderdeel Constructie- c.q. stabiliteitsproblemen van de structuur van het Der Aa kerk-orgel Groningen. Citaat (uit gedeelte over de mechaniek):

"De constructie van het huidige Hoofdwerk werkt als een hefboom als gevolg van het feit, dat de achterzijde is gefixeerd, terwijl de voorzijde beweegt".

Dit wordt uitgelegd, doordat deze beweging bestaat uit twee componenten een fluctuerende, gevolg van jaarlijks wisselende temperatuur- en vochtigheidswisselingen en een verandering in de loop der tijd in één richting. Mijn reactie: De fluctuerende wisseling is er altijd geweest en heeft 150 jaar het functioneren van de tractuur niet belemmerd. Betreffende het doorgaande proces moet door een éénmalige voorziening weer een nieuwe stabiele beginsituatie voor de volgende 150 jaar op eenvoudige wijze worden gecreëerd zonder de structuur van het orgel wezenlijk te veranderen. Dat door de adviseur van de eigenaar van het orgel, mede-opsteller van de bijlage over de stabiliteitsproblemen zo zwaar wordt getild aan een constructie, waarbij de lade aan de voorkant door de kas en aan de achterzijde (via een loopplank) aan de muur is bevestigd bevreemdt ten zeerste omdat dezelfde adviseur (Van Straten) bij zijn beschrijving van een vroegere (niet meer bestaande) situatie bij de pedaalkassen van het orgel in Zutphen het tegendeel beweert. Hij schrijft: "Op grond van deze overlengte mag worden aangenomen dat alle fundamentbalken doorgelopen hebben tot in de muur. **Daarmee werd een gedegen constructie geschapen ter ondersteuning van de pedaalkassen.**" (Uit Herschappen Schoonheid, het Bader-orgel in de St. Walburgskerk te Zutphen onder redactie van Fred Matter, Zutphen 1997, hierin hoofdstuk over de orgelkas door Rudi van Straten, p 167). Waarom er in Zutphen in het verleden geen bezwaren geweest zouden zijn door enerzijds werking van het hout, anderzijds de stabiele bevestiging in de muur, is dan niet duidelijk. Dat in Zutphen de stemvloer op de fundamentbalken heeft gelegen en in de Der Aa-kerk de lade op de in de muur bevestigde stemvloer ligt, doet daarbij niet ter zake. Het argument van de fluctuaties door werking van hout blijft hetzelfde.

Citaat uit hetzelfde onderdeel (aan de hand van foto's): "Duidelijk is te zien aan het pijpwerk hoeveel schade het geleden heeft door noodzakelijk geworden stemwerk t.g.v. deze fluctuaties".

Voor zover op deze niet al te duidelijke foto's is te zien, valt deze schade aan het pijpwerk van het bovenwerk erg mee. Dit is de normale aanblik van pijpwerk bij orgels die aan restauratie toe zijn. Deze schade door overmatig stemmen is altijd het gevolg van een niet meer in winddichte toestand verkerende lade. Het ware ook beter wanneer bij dergelijke orgels het stemmen tot het hoogst noodzakelijke werd beperkt, maar dat gebeurt nu eenmaal niet altijd in de praktijk. In de documentatie lees ik, dat de bovenwerklade nog niet is gerestaureerd. Dit verklaart de beschadigde bovenranden. Ik bezit zelf foto's van het veel stabielere pijpwerk van manueel (hoofdwerk), pedaal en rugwerk. Ik maakte ze op 17/8 1970. De mechaniek was toen ca 120 jaar blootgesteld geweest aan de door de RDMZ genoemde fluctuaties door werking van hout. Het zag er voortreffelijk uit, veel beter dan hetgeen nu op de foto's van het bovenwerk is te zien!

Citaat uit de reactie op vraag 8. "De RDMZ heeft met de eigenaar en de gemeente Groningen afgewogen welke alternatieve constructieve oplossingen voorhanden zijn om de huidige constructieve toestand te optimaliseren. De RDMZ is van mening dat alle aangereikte alternatieven de monumentale waarde van het orgel meer aantasten dan de nu voorgestelde oplossing. Een aantal denkbare oplossingen zou aan de monumentale waarde van het orgel dusdanig afbreuk doen, dat de RDMZ heeft laten weten op deze oplossingen negatief te zullen adviseren."

Dit is wel een zeer besliste uitspraak, welke echter door derden absoluut niet is te beoordelen, omdat niet duidelijk is om welke alternatieven dit handelt en omdat niet wordt vermeld welke die bezwaren zijn.

In de hoop U voldoende over mijn standpunt t.a.v. de vragen en antwoorden te hebben ingelicht, verblijf ik. hoogachtend: